

## JOLANTA ZAŁĘCZNY

---

Akademia Finansów i Biznesu Vistula, Instytut Historii  
<https://orcid.org/0000-0003-0615-410X>

# Profesor Janusz Szczepański, historyk wojny 1920 roku, badacz dziejów Mazowsza, mistrz i przewodnik adeptów Klio<sup>1</sup>

Postać Profesora Janusza Szczepańskiego odgrywa ważną rolę w środowisku naukowym historyków XX w. oraz badaczy historii Mazowsza. Jego wnikliwe kwerendy umożliwiły przeprowadzenie analizy przyczyn, przebiegu i skutków wojny 1920 r. i przyczyniły się do upowszechnienia wiedzy na jej temat. Publikacje Profesora są niezwykle ważne dla poznania historii Mazowsza, odtworzenia przeszłości mazowieckich miast i ich społeczności. Profesor Szczepański jest cenionym wykładowcą, mistrzem dla licznego grona historyków. Imponuje wiedzą, pracowitością, a także skromnością i życzliwością. Warto o tym wspominać nie tylko z okazji jubileuszu.

**Słowa kluczowe:** profesor Janusz Szczepański, historyk, archiwista, wykładowca, regionalizm, Mazowsze, wojna 1920 r.

Trudno określić sylwetkę Profesora Janusza Szczepańskiego kilkoma słowami. Wnikliwy badacz, historyk, naukowiec, nauczyciel, wykładowca akademicki. Całe Jego życie to ciągła służba nauce, oddanie Klio, muzeum historii. Mocno zwią-

---

<sup>1</sup> Niniejszy materiał powstał w oparciu o tekst przygotowany przez autorkę do książki jubileuszowej Profesora.

zany jest z Mazowszem, tu się urodził, uczył, studiował, tu mieszka i pracuje. Mazowszu poświęcił dużo uwagi w swoich badaniach naukowych, czyniąc jego przeszłość głównym tematem większości opracowań. Jest więc historykiem Mazowsza, jak zauważył Adam Koseski – „godnym kontynuatorem działań”<sup>2</sup> i następcą wywodzącego się z okolic Bodzanowa Wincentego Hipolita Gawareckiego, wybitnego badacza dziejów mazowieckich miast okresu Królestwa Polskiego. Jest prawdziwym przewodnikiem po historii Mazowsza, prowadzi po niej liczne zastępy młodych badaczy, dla których jest w tej materii niekwestionowanym autorytetem.

## Gąbin – Płock – Pułtusk. Nauczyciel – archiwista – historyk-regionalista

Profesor Janusz Szczepański urodził się w roku 1947 w Bodzanowie, tam uczył się w szkole podstawowej, a potem średniej. Edukację kontynuował w Studium Nauczycielskim w Ciechanowie (kierunek: historia i wychowanie obywatelskie), a następnie na Uniwersytecie Warszawskim. Studia historyczne ukończył w 1973 r., broniąc pracę magisterską zatytułowaną *Walka o polską i postępową szkołę w okresie rewolucji 1905–1907 w Płocku*, przygotowaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Mieczysława Tantego. Od tego momentu Jubilat był wierny tematyce regionalnej, można powiedzieć, że uległ fascynacji historią regionalną.

Po ukończeniu studiów związał się ze szkolnictwem, a dokładnie z Gąbinem, gdzie najpierw w Liceum Ogólnokształcącym pracował jako nauczyciel historii (1973–1978), a potem pełnił funkcję zastępcy dyrektora do spraw pedagogicznych w Zespole Szkół im. Stanisława Staszica (1978–1981). W pracy z młodzieżą starał się wpaść uczniom miłość do Ojczyzny i regionu, zainteresować jego przeszłością, ale też pomagał zrozumieć historię.

Po wprowadzeniu stanu wojennego – z powodu przynależności do NSZZ „Solidarność” – został pozbawiony stanowiska i powrócił na etat nauczyciela historii. Pracę z uczniami łączył z pasją badawczą. Zajmował się zgłębianiem przeszłości przede wszystkim Gąbina i zachodniego Mazowsza<sup>3</sup>. Prowadzone od połowy lat 70. kwerendy stały się podstawą do przygotowania na Uniwersytecie Warszawskim, pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja Zahorskiego, rozprawy doktorskiej *Gąbin jako ośrodek gospodarczy zachodniego Mazowsza w latach 1793–1918*. Została ona obroniona w 1980 r., a w 1984 – po uzupełnieniu o lata II RP i czas wojny – wydana drukiem<sup>4</sup>.

<sup>2</sup> A. Koseski, *Profesor Janusz Szczepański. Sylwetka naukowa i zawodowa*, [w:] A. Koseski, R. Turkowski (red.), *Polska – Mazowsze. Dzieje polityczno-militarne, gospodarka i kultura. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Szczepańskiemu w 65. rocznicę urodzin i 40-lecie pracy naukowej*, Pułtusk 2013, s. 7.

<sup>3</sup> J. Szczepański, *Z dziejów władz miasta Gąbina w XV–XVIII w.*, „Notatki Płockie” 1976, nr 4(87), s. 24–25; tenże, *Z dziejów osady sukienniczej w Gąbinie*, „Zapiski Ciechanowskie” 1977, t. 3, s. 60–70.

<sup>4</sup> Tenże, *Dzieje Gąbina do 1945 roku*, Warszawa 1984.

Po uzyskaniu tytułu doktora Jubilat podejmował nowe wyzwania. W roku 1982 został kierownikiem Pracowni Historii w utworzonym w Płocku Oddziale Instytutu Kształcenia Nauczycieli. Pracował tam do końca 1983 r. Był to czas aktywnych działań na rzecz środowiska nauczycielskiego. Pracownia Historii nie tylko zajmowała się kształceniem nauczycieli, ale także organizowała konferencje metodyczne dla nauczycieli ze szkół średnich oraz sprawowała nadzór nad wizytatorami historii z terenu ówczesnego województwa płockiego.

W roku 1984 Janusz Szczepański zrezygnował z pracy w IKN. Przeniósł się do Pułtuska, gdzie podjął pracę w miejscowym oddziale Archiwum Państwowym m.st. Warszawy. Była to duża zmiana zawodowa, ale również życiowa, bo na długie lata związała Jubilata z Pułtuskim. Nowy gmach Archiwum zlokalizowany w zabytkowym kościele poewangelickim oddano do użytku 3 grudnia 1986 r. Uroczystego przecięcia wstęgi dokonał minister oświaty – prof. dr hab. Benon Miśkiewicz, a Janusz Szczepański został kierownikiem placówki. Przez 25 lat kierował pułtuskim archiwum, wnosząc duży wkład w jego organizację, a potem działalność i upowszechnianie zbiorów<sup>5</sup>.

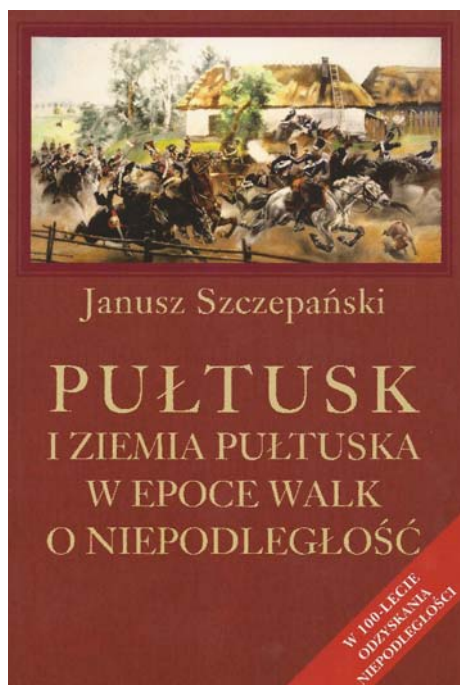
Bezpośredni kontakt z zasobem archiwalnym niewątpliwie zainspirował Jubilata do prowadzenia szeroko zakrojonych badań nad historią Mazowsza północnego, Pułtuska i ziemi pułtuskiej. Kierując placówką, pozyskał bogaty zbiór materiałów dot. historii miasta, które wykorzystał potem w toku wnikliwej kwerendy. Przez „okres pułtuski” przygotował liczne opracowania dotyczące dziejów miasta<sup>6</sup>, ważnych wydarzeń z jego przeszłości<sup>7</sup> czy wybranych aspektów historii<sup>8</sup>. To dzięki wnikliwości i twórczym poszukiwaniom Profesora mieszkańcy Pułtuska mogli poznać wiele elementów historii lokalnej. Opracowania okazały się także przydatne miejscowym władzom. Publikacja *Powiat pułtuski w podziałach*

<sup>5</sup> Tenże, *Pułtuski Oddział Archiwum Państwowego m.st. Warszawy*, „Kronika Warszawy” 1988, nr 1, s. 36–37; tenże, *Nowa siedziba Archiwum Państwowego w Pułtusku*, „Zapiski Ciechanowskie” 1989, t. 7, s. 211–214; *Archiwum Państwowe m.st. Warszawy Oddział w Pułtusku. Informator o zasobie archiwalnym*, oprac. J. Szczepański, Pułtusk 1992; tenże, *Archiwum w Pułtusku. Zarys dziejów 1973–1998*, Warszawa–Pułtusk 1998; tenże, *Cukrownia „Krasiniec” 1866–1996*, Ciechanów 1997; tenże, *Tematyka polonijna w działalności archiwum pułtuskiego*, „Archeion” 1993, t. 91, s. 230–233.

<sup>6</sup> Tenże, *Zarys dziejów miasta Pułtuska (do 1945 roku)*, Pułtusk 1987; tenże, *Powiat pułtuski w podziałach administracyjnych XIX–XX w.*, Pułtusk 1993, J. Kazimierski, R. Kołodziejczyk, J. Szczepański, *Dzieje miasta Pułtuska*, Pułtusk 1992; A. Koseski i J. Szczepański (red.), *Dzieje Pułtuska, t. II (1795–1989)*, Pułtusk 2016.

<sup>7</sup> J. Szczepański, *Obwód pułtuski w czasie powstania listopadowego*, Pułtusk 1987; *Powstanie styczniowe na ziemi pułtuskiej*, J. Szczepański (red.), Warszawa–Pułtusk 1994; tenże, *Ziemia Pułtuska w walce o niepodległość*, Pułtusk 1993; tenże, *Wojna 1920 r. w powiecie pułtuskim*, Pułtusk 1990.

<sup>8</sup> Tenże, *Tradycje bibliotekarstwa w Pułtusku*, Pułtusk 1987; tenże, *Z dziejów pułtuskiego rzemiosła*, Pułtusk 1998; tenże, *Ruch ludowy w powiecie pułtuskim do roku 1918*, Pułtusk 1989; J. Szczepański, M. Owsiewski, *Pułtuskie inicjatywy i działalność społeczno-kulturalna w latach 1880–1985*, Pułtusk 1988; J. Szczepański, *Dzieje społeczności żydowskiej powiatów Pułtusk i Maków Mazowiecki*, Warszawa 1993; D. Ciok, A. Kociszewski, J. Szczepański (red.), *Dzieje Gimnazjum i Liceum im. Piotra Skargi w Pułtusku*, Ciechanów–Pułtusk 1991; tenże, *550 lat Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Piotra Skargi w Pułtusku*, „Mówią Wieki” 1991, nr 11, s. 40–45.



*administracyjnych XIX–XX w.* była wartościowym wsparciem zabiegów władarzy o reaktywację powiatu pułtuskiego. W późniejszym okresie równie ważną będzie monografia Bodzanowa, bo niewykluczone, że badania Jubilat nad przeszłością tej miejscowości miały wpływ na przywrócenie jej w roku 2022 praw miejskich<sup>9</sup>.

Jako człowiek twórczy i ambitny Jubilat podejmował wciąż nowe wyzwania, a Pułtusk ze swoją bogatą przeszłością sprzyjał temu w sposób szczególny. Rozumiejąc potrzebę zgłębiania przeszłości miasta i regionu, Janusz Szczepański zainicjował powstanie Stacji Naukowej Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta w Pułtusku. Z sukcesami kierował nią od 1985 do 2000 r. Współtworzył Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego w Pułtusku i przewodził mu od 1986 do 2001 r. Był prezesem Pułtuskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (1991–2001).

Jednocześnie pod swoim kierownictwem pułtuskie archiwum, Stację Naukową MOBN i Oddział PTH, podejmował wiele inicjatyw mających na celu popularyzowania wiedzy o przeszłości miasta, Mazowsza i Polski. Jednym z przykładów mogą być organizowane w pracowni naukowej archiwum spotkania z wybitnymi historykami. Reprezentowali oni środowisko naukowe Warszawy (wywodzili się przede wszystkim z Uniwersytetu Warszawskiego i Instytutu Historii PAN). Podejmowane tematy dotyczyły różnych wydarzeń, często nawet zakazanych przez

<sup>9</sup> J. Grabowski, J. Szczepański, Z. Leszczyński, *Dzieje Bodzanowa i okolic*, Bodzanów–Warszawa 2018; J. Szczepański, *Miasteczko rządowe Bodzanów (1808–1869) – wybrane problemy życia społeczno-gospodarczego*, „Studia Mazowieckie” 2022, nr 1, s. 153–175.

cenzurę. Wykłady cieszyły się dużym zainteresowaniem środowiska lokalnego, co w połączeniu z ich tematyką przysparzało często kłopotów prelegentom z Warszawy i organizatorowi.

Jubilat nie zamykał się wyłącznie w kręgu pułtuskim. Działał w istniejącym od 1995 r. Mazowieckim Towarzystwie Naukowym, wszedł w skład I Zarządu Głównego. Współpracował i nadal współpracuje z innymi towarzystwami regionalnymi, m.in. z Ostrołęckim Towarzystwem Naukowym oraz Towarzystwem Naukowym Płockim, którego członkiem jest od 1982 r.

Profesor Szczepański szybko zaczął uchodzić za znawcę tematyki mazowieckiej. W kręgu Jego zainteresowań znalazło się wiele miast z terenu Mazowsza. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że nie ma chyba mazowieckiego miasta, wobec przeszłości którego Profesor pozostałby obojętny. Poza Gąbinem czy Pułtuskim sporo uwagi poświęcił historii Gostynina, publikując na łamach czasopism regionalnych artykuły dotyczące powstania listopadowego w Gostyninie i okolicy<sup>10</sup>. Zajmował się historią menonitów<sup>11</sup>, przeszłością Sannik<sup>12</sup>, Wyszkowa<sup>13</sup>, Płocka<sup>14</sup>, Płońska<sup>15</sup>, Makowa Mazowieckiego<sup>16</sup>, Różana<sup>17</sup>. Publikował wówczas na łamach czasopism lokalnych: „Tygodnik Płocki”, „Tygodnik Ostrołęcki”, „Tygodnik Ciechanowski”, „Kurier Mazowiecki”, „Notatki Płockie”, „Zapiski Ciechanowskie”, „Rocznik Płocki”, „Kronika Warszawy”.

Dużo uwagi w badaniach naukowych poświęcał w tym czasie tematyce walk niepodległościowych Polaków od czasów insurekcji kościuszkowskiej do II wojny światowej, analizując te zagadnienia głównie w aspekcie regionalnym<sup>18</sup>. Ponadto

<sup>10</sup> J. Szczepański, *Wojny napoleońskie na terenie powiatu gostynińskiego (1806–1812)*, „Notatki Płockie” 1977, nr 4 (92), s. 47–51; tenże, *Obwód gostyniński w czasie powstania listopadowego*, „Zapiski Ciechanowskie” 1982, t. 4, s. 110–126; tenże, *Gostynin i ziemia gostynińska w latach 1462–1793*, [w:] M. Chudzyński (red.), *Dzieje Gostynina i ziemi gostynińskiej*, Warszawa 1990, s. 166–211; tenże, *Od zaboru pruskiego do powstania listopadowego*, [w:] tamże, s. 212–272.

<sup>11</sup> J. Szczepański, *Menonici z Wymysła Nowego*, „Tygodnik Płocki” 1987, nr 17; tenże, *Mieliśmy tu raj – menonici z Wymysła Niemieckiego*, [w:] H. Samsonowicz (red.), *Polska otwarta czy zamknięta*, Łomża 2016, s. 266–285.

<sup>12</sup> Tenże, *Sanniki i okolice*, Warszawa 1987.

<sup>13</sup> Tenże, *Dzieje Wyszkowa i okolic*, Warszawa 1998.

<sup>14</sup> Tenże, *Brązowe drzwi bazyliki katedralnej w Płocku*, „Zapiski Ciechanowskie” 1983, t. 5, s. 123–128; tenże, *Życie polityczne Płocka w okresie międzywojennym*, [w:] M. Krajewski (red.), *Dzieje Płocka, t. 2, Historia miasta w latach 1793–1945*, Płock 2006, s. 455–506; tenże, *Problemy społeczno-gospodarcze Płocka w okresie międzywojennym*, [w:] tamże, s. 581–602.

<sup>15</sup> A. Koseski i J. Szczepański (red.), *Płońsk i Ziemia Płońska w XIX i XX wieku*, Płońsk 1998.

<sup>16</sup> J. Szczepański (red.), *Dzieje Makowa Mazowieckiego*, t. 1 (do 1945 r.), Maków Mazowiecki–Pułtusk 2020.

<sup>17</sup> J. Szczepański, *Różan i Ziemia Różańska w epoce walk o niepodległość (1794–1920)*, [w:] J.M. Żytowiecki (red.), *Różan i Ziemia Różańska na przestrzeni wieków*, Różan 2010, s. 43–64.

<sup>18</sup> J. Szczepański, *Spółczesność Mazowsza Płockiego w czasie Powstania Styczniowego*, „Notatki Płockie” 1983, nr 1(114), s. 20–27; tenże, *Wyszków podczas bolszewickiego najazdu*, „Tygodnik Ostrołęcki” 1990, nr 34, s. 8–9; tenże, *Ziemia Pułtуска w walce o niepodległość*, Pułtusk 1993; tenże, *Obrona Narwi w 1794 r.*, „Polska Zbrojna” 1994, nr 24, s. 5; tenże, *Wykaz uczestników Powstania Styczniowego z powiatu pułtuskiego*, [w:] J. Szczepański (red.), *Powstanie Styczniowe na Ziemi Pułtuskiej*, Warszawa–Pułtusk 1994, s. 65–84.

zajmował się kwestiami emigracji i losów Polonii<sup>19</sup>. Interesowały Jubilata obchody ważnych rocznic historycznych na obszarze Mazowsza<sup>20</sup>, a ponadto zajmował się odtworzeniem biografii osób zasłużonych dla regionu<sup>21</sup>. Już wtedy jednak na pierwszy plan wybijał się temat wojny polsko-bolszewickiej 1920 r.<sup>22</sup>

Będąc związanym z Pułtuskim, Profesor Janusz Szczepański czuł się zobligowany nie tylko do popularyzacji wiedzy o mieście. Zaangażował się w realizację koncepcji powstania Domu Polonii w Pułtusku<sup>23</sup>. Ideę tę upowszechniał na łamach prasy polonijnej<sup>24</sup>, aktywnie uczestniczył w organizowaniu konferencji naukowych, przygotowywał wystawy poświęcone dziejom emigracji. Publikował w „Biuletynie Informacyjnym Domu Polonii w Pułtusku”<sup>25</sup>. Był współorganizatorem Wolnej Wszechnicy Polonijnej oraz Ośrodka Badań Genealogicznych „Piaś”<sup>26</sup>, gdzie pełnił funkcję wicedyrektora (1991–1993).

Jak zatem widać, Profesor Janusz Szczepański nie skupiał się wyłącznie na pracy naukowej, wiele jego działań przyniosło efekty widoczne w przestrzeni publicznej miasta. Tu warto wspomnieć o aktywnym wspieraniu pułtuskich regionalistów w zabiegach o stworzenie lokalnej gazety. Starania te zaowocowały wydawaniem od 1990 r. „Gazety Pułtuskiej”, tygodnika społeczno-kulturalnego.

<sup>19</sup> J. Szczepański, *Pomoc Polonii szwedzkiej i szwedzkiego społeczeństwa dla Polski w latach I wojny światowej*, „Polonia. Centralny Związek Organizacji Polonijnych w Szwecji” 1988, nr 4, s. 12–14; tenże, *Emigracja zarobkowa z ziem północnego Mazowsza w latach 1880–1914*, „Zapiski Ciechanowskie” 1989, t. 7, s. 48–58; tenże, *Polonia a niepodległość Polski*, „Biuletyn Informacyjny Domu Polonii w Pułtusku” 1989, nr 3, s. 17–18; tenże, *Rodem z Pułtuszka (Działaczka polonijna Janina Igielska z USA)*, „Gazeta Pułtuska” 1990, nr 5, s. 5; tenże, *Ksiądz Aleksander Syski – redaktor i działacz polonijny*, „Gazeta Pułtuska” 1990, nr 6, s. 6; tenże, *Święto 3 Maja wśród Polonii Stanów Zjednoczonych*, „Tygodnik Ostrołęcki” 1991, nr 18, s. 9; tenże, *Emigracja zarobkowa z Kurpiowuszczyzny (do I wojny światowej) w pracach Adama Chętnika*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 1993, t. 7, s. 40–51; tenże, *Źródła do dziejów emigracji w Archiwum Państwowym w Białymstoku i Archiwum Państwowym m.st. Warszawy*, [w:] E. Kołodziej, *Emigracja z ziem polskich i Polonia 1831–1939. Informator o źródłach przechowywanych w terenowych archiwach państwowych w Polsce*, Warszawa 1997, s. 150–152.

<sup>20</sup> J. Szczepański, *Jak obchodzono 3 maja w Pułtusku i powiecie*, „Tygodnik Ciechanowski” 1991, nr 19, s. 5; tenże, *11 Listopada 1918 r. w Ostrołęce*, „Tygodnik Ostrołęcki” 1991, nr 45, s. 5.

<sup>21</sup> Tenże, *Andrzej Czapski – trybun gostynińskiej wsi*, „Notatki Płockie” 1983, nr 3(116), s. 7–14; tenże, *Kardynał rodem z północnego Mazowsza*, „Tygodnik Ciechanowski” 1993, nr 28, s. 5.

<sup>22</sup> Tenże, *Płock podczas wojny polsko-rosyjskiej 1920 roku*, „Notatki Płockie” 1993, nr 2(155), s. 12–19; tenże, *Harcerstwo polskie w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku*, „Harcerstwo” 1993, nr 7–8, s. 30–38; tenże, *Policja Państwowa w wojnie polsko-bolszewickiej*, „Gazeta Policyjna” 1993, nr 14, s. 3.

<sup>23</sup> Tenże, *Pułtusk Zamek Domem Polonii*, Pułtusk 1989.

<sup>24</sup> Tenże, *Ośrodek Badań Genealogicznych „Piaś”*, „Polonia. Centralny Związek Organizacji Polonijnych w Szwecji” 1989, nr 1, s. 7–8.

<sup>25</sup> Tenże, *Pułtusk – miasto nad Narwią*, „Biuletyn Informacyjny Domu Polonii w Pułtusku” 1989, nr 1, s. 4–9; tenże, *Z wojennych dziejów pułtuskiego zamku*, „Biuletyn Informacyjny Domu Polonii w Pułtusku” 1989, nr 2, s. 11–17; tenże, *Wprowadzenie do wystawy „Z dziejów Polonii w XIX–XX w.”*, „Biuletyn Informacyjny Domu Polonii w Pułtusku” 1989, nr 3, s. 2–10; tenże, *Wolna Wszechnica Polonijna*, ibidem, s. 15–16; tenże, *Polonia a niepodległość Polski*, ibidem, s. 17–18; tenże, *Sześć wieków pułtuskiej szkoły*, ibidem, s. 20–25.

<sup>26</sup> Tenże, *Polonusi szukają swoich korzeni. Ośrodek Badań Genealogicznych „Piaś”*, „Tygodnik Płocki” 1988, nr 35, s. 4; tenże, *Ośrodek Badań Genealogicznych „Piaś”*, „Polonia. Centralny Związek Organizacji Polonijnych w Szwecji” 1989, nr 1, s. 7–8.

Profesor współtworzył gazetę, publikował na jej łamach teksty na temat przeszłości miasta i regionu. Zaangażował się w powstanie biuletynu „Błyski” wydawanego przez Pułtuskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne.

Liczne inicjatywy Jubilatą dotyczyły upamiętniania wydarzeń, ludzi i miejsc związanych z historią Pułtusk. Za przykład niech posłużą działania mające na celu pozyskanie w 1991 r. do zbiorów miejscowego muzeum sztandaru pułtuskiej komórki POW<sup>27</sup>. Profesor Szczepański poświęcił w swoich badaniach wiele uwagi stacjonującemu w Pułtusk przed 1939 r. 13. Pułkowi Piechoty. Dzięki wsparciu Wyższej Szkoły Humanistycznej udało się ufundować replikę sztandaru 13. Pułku Piechoty, który zaginął podczas walk we wrześniu 1939 r.<sup>28</sup> W 75. rocznicę przybycia pułku do Pułtusk (w 1996 r.) wydano drukiem monografię 13. pp autorstwa Tadeusza Kowalskiego i Janusza Szczepańskiego<sup>29</sup>. Ponadto Profesor opublikował na ten temat kilka artykułów na łamach prasy, starając się przywrócić pamięć o żołnierzach tego pułku w świadomości lokalnej<sup>30</sup>.

Podobnie zabiegał o uhonorowanie uczestników wojny 1920 r. Ustalił nazwiska mieszkańców miasta i regionu biorących udział w walkach. Upamiętniając ich tablicę odsłonięto na pułtuskim pomniku bohaterów wojny 1920 r. w 75. rocznicę odparcia najazdu bolszewickiego. Ma też swój udział w upamiętnieniu roli miasta w kampanii napoleońskiej<sup>31</sup>. Uczestniczył w przygotowaniach do odsłonięcia w 1992 r. na frontonie ratusza tablicy informującej o zwycięskiej bitwie wojsk napoleońskich z Rosjanami w dniu 26 grudnia 1806 r.

## Pułtusk – Lublin – Pułtusk. Wykładowca akademicki, badacz wojny 1920 roku

Mający bogate tradycje kulturalne i oświatowe Pułtusk zabiegał o uzyskanie miana miasta uczelnianego. Udało się to realizować dzięki staraniom zarówno wykładowców z Warszawy, jak i środowiska lokalnego w 1994 r. Powstała wtedy Wyższa Szkoła Humanistyczna, potem funkcjonująca pod nazwą: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora<sup>32</sup>. Profesor wspierał dążenia zmierzające do powstania, a potem rozwoju Uczelni zarówno własnym, znaczącym już dorobkiem, jak i przez kierowane przez siebie instytucje i towarzystwa. Stał się więc jednym z założycieli Wyższej Szkoły Humanistycznej, brał aktywny udział w tworzeniu jej struktur administracyjnych, a przede wszystkim bazy do działalności naukowo-dydaktycznej. Był Pełnomocnikiem Rektora do Spraw Lokalnych

<sup>27</sup> Tenże, *Sztandar POW po 50 latach powrócił do Pułtusk*, „Polska Zbrojna” 1991, nr 207, s. 4.

<sup>28</sup> Tenże, *Profesor Adam Koseski – organizatorem badań nad dziejami Mazowsza oraz popularyzatorem historii regionu*, [w:] R. Lolo (red.), *Adam Koseski. Myśl, Działanie, Dziedzictwo*, Warszawa 2022, s. 91.

<sup>29</sup> T. Kowalski, J. Szczepański, *Dzieje 13 Pułku Piechoty*, Warszawa–Pułtusk 1996.

<sup>30</sup> J. Szczepański, *Z dziejów 13 Pułku Piechoty*, „Polska Zbrojna” 1991, nr 236, s. 4; tenże, *Pułtuskie tradycje 13 Pułku Piechoty*, „Tygodnik Ciechanowski” 1991, nr 49, s. 5.

<sup>31</sup> Tenże, *Bitwa pod Pułtuskim 26 grudnia 1806 r.*, „Polska Zbrojna” 1992, nr 7, s. III.

<sup>32</sup> Obecnie jest to filia Akademii Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie.

(1994, od 1995 r. do Spraw Regionalnych). Związał się z Uczelnią jako wykładowca na Wydziale Historycznym, gdzie został kierownikiem Katedry Dziejów Miasta i Regionu oraz na Wydziale Nauk Politycznych i Wydziale Administracji. Dbał o propagowanie działań Uczelni, służąc tej idei swoim piórem<sup>33</sup>.

Silne związki ze środowiskiem akademickim zainspirowały Jubilata do zrealizowania zamiaru uzyskania kolejnego stopnia naukowego. Podstawą miały stać się prowadzone od kilku lat intensywne badania nad dziejami wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. Nie da się ukryć, że analizowanie różnych aspektów tej wojny stało się największą naukową pasją Profesora. Sprzyjały temu kwerendy prowadzone w polskich archiwach, a potem także poza granicami kraju, w archiwach Białorusi, Litwy, Ukrainy, Wielkiej Brytanii, możliwe dzięki podpisaniu w 1995 r. przez WSH umowy o współpracy naukowej z Archiwum Państwowym m.st. Warszawy i Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych<sup>34</sup>.

Połączenie zainteresowań i zdobywanej latami wiedzy z benedyktyńską cierpliwością pozwoliło na przeprowadzenie wnikliwej analizy materiałów i zweryfikowanie funkcjonujących w opracowaniach ustaleń. I tak powstała monografia *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, będąca podstawą przewodu habilitacyjnego. Kolokwium odbyło się 13 marca 1996 r. na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, na tej podstawie Jubilat uzyskał tytuł doktora habilitowanego. Warto w tym miejscu podkreślić, że wojna 1920 r. na stałe zagościła w badaniach Profesora. Temat ten podejmował w referatach na konferencjach, w pracach zbiorowych<sup>35</sup>. Podsumowaniem badań i pokłosiem rozbudowanej kwerendy w archiwach polskich i zagranicznych jest książka *Społeczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku* wydana w 2000 r. – „dzieło, którego zakres badawczy godny jest wysiłku tuzina historyków”<sup>36</sup>.

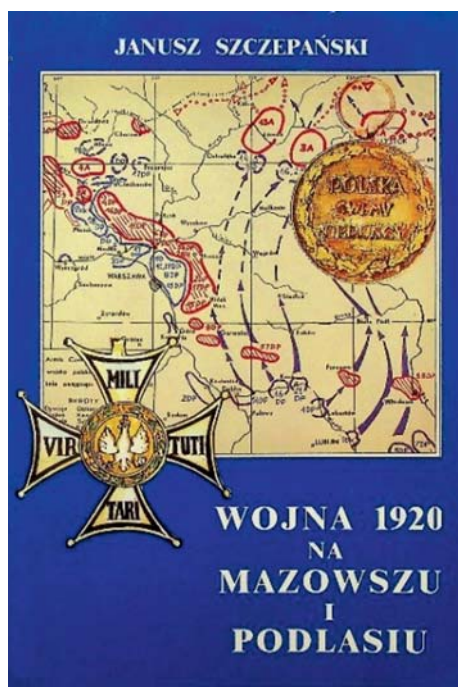
<sup>33</sup> J. Szczepański, *Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusk*, „Rocznik Mazowiecki” 1998, t. X, s. 231–244; J. Szczepański, *Rola ośrodka akademickiego w kształtowaniu kultury regionu*, [w:] A. Koseski i A. Stawarz (red.), *Tożsamość kulturowa regionu w warunkach integracji europejskiej – przykład Mazowsza*, Warszawa 2003, s. 171–180.

<sup>34</sup> S. Gadowski, *Inicjatywy naukowe regionalistów pułtuskich w latach 1985–1995*, [w:] A. Gieysztor (red.), *Pułtusk. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. III, Warszawa–Pułtusk 1997, s. 347–360; J. Kazimierski, *Powstanie modelowego archiwum w Pułtusk*, [w:] J. Szczepański, *Archiwum Państwowe w Pułtusk*. Zarys dziejów 1973–1989, Warszawa–Pułtusk 1998, s. 80–87, 92–93.

<sup>35</sup> M.in.: J. Szczepański, *Społeczeństwo Mazowsza wobec bolszewickiego najazdu*, [w:] A. Koseski i J. Szczepański (red.), *Wojna polsko-bolszewicka 1920 roku na Mazowszu*, Pułtusk 1996, s. 79–105; tenże, *Duchowieństwo diecezji plockiej w obliczu bolszewickiego najazdu 1920 r.*, [w:] R. Jaworski, A. Koseski (red.), *Kościół i kultura*, Płock–Pułtusk 1996, s. 87–94; tenże, *Wieś mazowiecka w okresie wojny 1920 r.*, [w:] A. Kociszewski, J.R. Szaflik (red.), *Wieś – chłop – ruch ludowy na Mazowszu Północnym w XX wieku*, Ciechanów–Pułtusk 1996, s. 22–34; tenże, *Miejsce i rola wojny 1920 r. w tworzeniu niepodległościowych tradycji*, [w:] *Tradycje niepodległościowe na Mazowszu północno-wschodnim*, Ostrołęka 1996, s. 117–124; tenże, *Działania militarne 1920 r. na północnym Mazowszu*, [w:] S. Bagdziński, J. Staszewski (red.), *W 75-lecie Bitwy Warszawskiej 1920*, Włocławek 1997, s. 185–205; tenże, *Wojna 1920 roku na Mazowszu*, [w:] A. Stawarz (red.), *Mazowsze w dwudziestolecu międzywojennym*, Warszawa 1998, s. 21–47.

<sup>36</sup> L. Smolak, *Subtelność w drodze do prawdy historycznej*, [http://archiwum.otwock.pl/gazeta/11\\_00/listo\\_29.htm](http://archiwum.otwock.pl/gazeta/11_00/listo_29.htm) [dostęp 16.09.2020].





Dzięki tej monografii oraz wielu cennym publikacjom książkowym i licznym artykułom Jubilat uzyskał w kwietniu 2001 r. tytuł naukowy profesora. Wtedy też podjął decyzję o związaniu się Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, gdzie podjął pracę naukową i dydaktyczną na etacie profesora w Instytucie Historii. Dodatkowo przez pięć lat był wykładowcą w Filii UMCS w Radomiu. W 2008 r. otrzymał tytuł profesora zwyczajnego.

Podjętej tematyce wojny 1920 r. Profesor jest wierny do chwili obecnej. Wciąż publikuje nowe teksty w publikacjach zbiorowych<sup>37</sup> oraz artykuły na łamach cza-

<sup>37</sup> Tenże, *Spółeczeństwo Mazowsza wobec najazdu bolszewickiego 1920 roku*, [w:] A. Ajnenkiel (red.), *Rok 1920 z perspektywy osiemdziesięciolecia*, Warszawa 2001, s. 98–112; tenże, *Bitwa Warszawska 1920 roku*, [w:] A. Koseski i A. Stawarz (red.), *Warszawa i Mazowsze w walce o niepodległość kraju w latach 1794–1920*, Warszawa 2001, s. 335–337; tenże, *Postawy społeczeństwa ziem byłego Królestwa Polskiego wobec najazdu bolszewickiego*, [w:] R. Kołodziejczyk (red.), *Spółeczeństwo polskie w dobie I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku*, Kielce 2001, s. 85–100; tenże, *Powiat przasnyski i ciechanowski podczas wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku*, [w:] J. Chorzepa (red.), *Tradycje niepodległościowe na północnym Mazowszu w XIX i XX wieku*, Przasnysz 2003, s. 77–96; tenże, *Wokół sporu o autorstwo planu Bitwy Warszawskiej 1920 roku*, [w:] M. Willaume (red.), *Ku Niepodległej. Ścieżki polskie i francuskie 1795–1918, Profesorowi Wiesławowi Śladkowskiemu z okazji 50-lecia pracy naukowej*, Lublin 2005, s. 329–338; tenże, *Młodzież szkolna w wojnie 1920 roku*, [w:] J. Odziemkowski (red.), *Bitwa Warszawska 1920 roku w obronie niepodległości*, Warszawa 2006, s. 181–194; tenże, *Harcerstwo polskie w walce z najazdem bolszewickim 1920 r.*, [w:] E. Czop (red.), *Z dziejów ruchu harcerskiego, Studia – szkice – materiały 1911–2006*, Rzeszów 2006, s. 144–160; tenże, *Wkład gen. Józefa Hallera w zwycięstwo w Bitwie Warszawskiej 1920 roku*, [w:] B. Dymek (red.), *W mazowieckiej przestrzeni kulturowej. Prace ofiarowane w 80. rocznicę urodzin Profesora Ryszarda Juszkiewicza*, Warszawa 2007, s. 263–280; tenże, *Budowa sowieckiego*

sopism naukowych<sup>38</sup>, stając się niekwestionowanym autorytetem i niewątpliwie wybitnym znawcą tego zagadnienia. Mocno zaangażował się w działania podejmowane przez różne ośrodki dla uczczenia 100. rocznicy wojny polsko-bolszewickiej. Wtedy to opublikował szereg tekstów w okolicznościowych wydawnictwach<sup>39</sup> oraz wydał drukiem kolejną książkę: *Mazowsze Północne podczas najazdu bolszewickiego 1920 roku*<sup>40</sup>. Kolejna ukazała się drukiem w roku 2022<sup>41</sup>.

---

*aparatu władzy w 1920 r. w Polsce*, [w:] M. Szumiło (red.), *Rok 1920. Wojna i polityka*, Lublin 2011, s. 49–66; tenże, *Józef Piłsudski – główny architekt zwycięstwa w Bitwie Warszawskiej 1920 roku*, [w:] Z. Girzyński i J. Klaczkow (red.), *Józef Piłsudski (1867–1935). Człowiek, żołnierz, polityk*, Toruń 2016, s. 43–58; tenże, *Tatarski Pułk Ułanów im. Plk. Mustafy Achmatowicza w wojnie polsko-rosyjskiej 1919–1920 roku*, [w:] M. Nagielski, G. Rostkowski (red.), *Świat historia. Studia ofiarowane Prof. Janowi Tyszkiewiczowi*, Pułtusk 2016, s. 393–407; tenże, *Ziemiaństwo polskie w okresie inwazji bolszewickiej 1920 roku*, [w:] J. Kita, B. Umińska (red.), *Ziemiaństwo polskie wobec obronności Ojczyzny. Od konfederacji barskiej po II wojnę światową*, Ciechanów–Łódź 2016, s. 43–60; tenże, *Ostrołęka 1920 roku. Niespełniona koncepcja drugiego Zbawcy*, [w:] W. Bondyra, D. Kupisz, J. Ternes, L. Wierzbicki (red.), *Studia z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2018, s. 193–207; tenże, „Gdy wróg puka już do wrót stolicy...”. *Kobiety polskie wobec najazdu bolszewików*, [w:] J. Załączny (red.), *Niepodległość z kobiecą twarzą. Różne przejawy aktywności kobiet w drodze do niepodległości (od upadku powstania styczniowego do 1920 roku)*, Warszawa 2019, s. 71–90.

<sup>38</sup> Tenże, *Niemcy wobec najazdu bolszewickiego na Polskę w 1920 roku*, „Res Historica” 2011, t. 31, s. 73–84; tenże, *Northeastern Mazovia during the war with Bolshevik Russia in August 1920*, „Journals of the Scientific Association in Ostrołęka” 2017, nr 31, s. 275–291; tenże, *Sejm Ustawodawczy wobec bolszewickiego zagrożenia w 1920 r.*, „W Sieci Historii” 2019, nr 2, s. 21–23; tenże, *Okupacja sowiecka Mazowsza Północnego podczas najazdu 1920 roku*, „Niepodległość i Pamięć” 2020, nr 2(70), s. 13–50; tenże, *Militarne i społeczne aspekty wojny 1920 roku na Mazowszu Północno-Wschodnim*, „Zeszyty Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2020, t. 34, s. 11–37; tenże, *Nieudana próba sowietywizacji Polski w 1920 roku*, „Mówią Wieki” (nr specjalny), sierpień 2020, s. 60–69.

<sup>39</sup> Tenże, *The United States and the Polish Diaspora in the Face of the Struggle for the Borders of the second Polish Republic and the Bolshevik Invasion of 1920*, [w:] W. Gliński (red.), *Rola Polonii USA w kształtowaniu relacji polsko-amerykańskich w XX i XXI wieku*, Warszawa–Orchard Lake 2020, s. 169–190; tenże, *Ugrupowania polityczne w Sejmie Ustawodawczym wobec bolszewickiego zagrożenia*, [w:] Z. Girzyński, J. Klaczkow, J. Żaryn (red.), *Fundamenty Niepodległej. Sejm Ustawodawczy (1919–1922)*, Toruń 2020, s. 115–155; tenże, *Spółczesność polskie wobec najazdu bolszewickiego w 1920 roku*, [w:] M. Kopczyński, M. Mirowski (red.), *Polskie zwycięstwo 1920*, Warszawa 2020, s. 170–201; tenże, *Wkład Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego i jego generałów w zwycięstwo w Bitwie Warszawskiej w świetle opinii współczesnych polskich polityków*, [w:] T. Skoczek, J. Załączny (red.), *Bitwa Warszawska w relacjach i wspomnieniach*, Warszawa 2020, s. 11–23; tenże, *Z dziejów wojny 1920 r. Obrona nadnarwiańskich miast Ostrołęki i Pułtuska*, [w:] T. Skoczek, J. Załączny (red.), *Cytadela Warszawska w 1920 roku*, Warszawa 2020, s. 177–201; tenże, *Rada Obrony Państwa wobec najazdu bolszewickiego 1920 roku*, [w:] J. Załączny (red.), *Radzymin – Warszawa – Polska. Obroniona niepodległość*, Warszawa–Radzymin 2020, s. 13–37; tenże, *Wkład polskiego społeczeństwa w walkę z bolszewicką inwazją 1920 r.*, [w:] J. Załączny (red.), *Bitwa warszawska z perspektywy wieku*, Pułtusk 2021, s. 31–50; tenże, *Militarne i społeczno-polityczne aspekty wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. Wybrane problemy*, [w:] A. Babiński (red.), *Wybrane administracyjno-prawne aspekty funkcjonowania państwa w latach 1919–1921*, Warszawa 2021, s. 65–90; tenże, *Bóg – Honor – Ojczyzna. Rola gen. Józefa Hallera w Bitwie Warszawskiej 1920 r.*, [w:] W. Gliński (red.), *Maiestati Rei Publicae Poloniae reddere proprium decus. Majestatowi Rzeczypospolitej Polskiej przywrócić własną chwałę*, Warszawa 2022, s. 429–444.

<sup>40</sup> Tenże, *Mazowsze Północne podczas najazdu bolszewickiego 1920 roku*, Płock–Warszawa 2020.

<sup>41</sup> Tenże, *Władze i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej wobec bolszewickiego zagrożenia w 1920 roku*, Warszawa 2022.

Z publikacji Profesora korzystają liczni historycy polscy i zagraniczni, muzealnicy, publicyści, studenci, ale jak się okazuje – nawet ludzie sztuki. Jubilat podkreśla, że miał ogromną satysfakcję, gdy dowiedział się, że teksty naukowe Jego autorstwa wykorzystywał Jerzy Hoffman, przygotowując filmową opowieść o bitwie warszawskiej 1920 r. Świadczy o tym list przysłany przez reżysera z podziękowaniami za pomoc i inspirację.

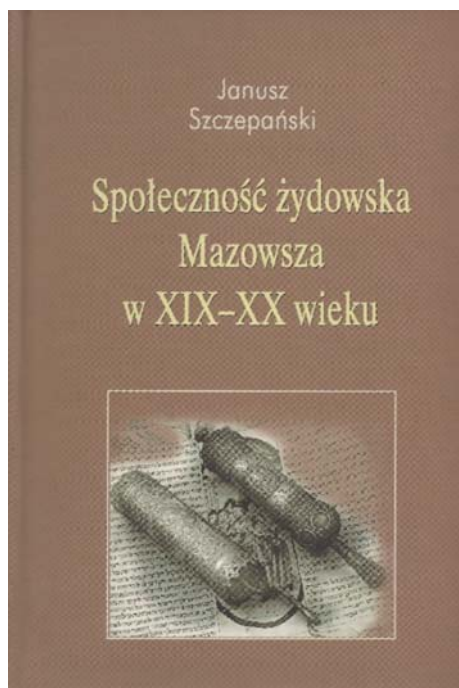
Profesor znany jest z tego, że chętnie podejmuje różne tematy. Wciąż aktywnie zajmuje się dziejami Mazowsza, publikuje opracowania na temat przeszłości mazowieckich miast, zwracając uwagę na ich wielokulturowość. Wiele uwagi – o czym już wspomniano – poświęca udziałowi społeczności miast i miasteczek Mazowsza w walkach narodowowyzwoleńczych. Niektóre teksty dotyczące dążeń niepodległościowych zostały opublikowane w wydanej w roku 2022 książce *Mazowsze – Polska – Polonia w walce o niepodległość. Studia i szkice z lat 2000–2021*<sup>42</sup>.

Z tekstów Jubilata wyłania się barwny, ale i skomplikowany obraz życia przedstawicieli różnych narodowości i wyznań. Dotyczy to w dużej mierze społeczności żydowskiej, nierozzerwalnie związanej z dziejami każdego mazowieckiego miasta XIX i XX w. aż do czasów II wojny światowej i tragicznej zagłady. Spod pióra Profesora wyszło szereg interesujących artykułów<sup>43</sup> i publikacji<sup>44</sup>. Do przygotowania tekstów niezbędne były kwerendy w archiwach w Izraelu. Szerokie omówienie tematyki żydowskiej spotkało się z powszechnym uznaniem. Książka

<sup>42</sup> Tenże, *Mazowsze – Polska – Polonia w walce o niepodległość. Studia i szkice z lat 2000–2021*, J. Gmitruk, B. Michalec, T. Skoczek (red.), Warszawa 2022.

<sup>43</sup> Tenże, *Żydzi na Mazowszu północno-wschodnim w XIX–XX wieku. Stan badań, postulaty badawcze, materiały źródłowe do dziejów społeczności żydowskiej*, [w:] M. Gnatowski (red.), *Żydzi i stosunki polsko-żydowskie w regionie łomżyńskim w XIX i XX wieku. Studia i materiały*, Łomża 2002, s. 11–19; tenże, *Kwestia żydowska na łamach katolickiej „prasy dla ludu” na przełomie XIX i XX stulecia*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 2004, nr 33, s. 77–90; tenże, *Żydowscy mieszkańcy Mazowsza w okresie międzywojennym*, „Rocznik Mazowiecki” 2009, t. 21, s. 127–139; tenże, *Materiały do dziejów społeczności żydowskiej województwa płockiego i guberni płockiej (1815–1866) w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2021, t. 28, s. 197–219.

<sup>44</sup> Tenże, *Dzieje społeczności żydowskiej powiatów Pułtusk i Maków Mazowiecki*, Warszawa 1993; tenże, *Spoleczność żydowska Mazowsza w XIX–XX wieku*, Pułtusk 2005; tenże, *Żydzi w życiu gospodarczym Mazowsza Północnego w okresie międzywojennym*, [w:] W. Caban, M. Markowski, J. Muszyńska, M. Przeniosło (red.), *Polska w XIX i XX wieku – Społeczeństwo i gospodarka. Księga Jubileuszowa Profesor Reginy Renz*, Kielce 2013, s. 197–206; tenże, *Życie społeczno-gospodarcze społeczności żydowskiej Mazowsza Północnego w XIX i XX wieku (do 1939)*, [w:] A. Koseski, R. Lolo, J. Szczepański (red.), *Swoi i obcy na Mazowszu Północnym w minionym tysiącleciu*, Pułtusk 2016, s. 83–106; tenże, *Zagłada mazowieckich Żydów*, [w:] A. Koseski (red.), *Dzieje Mazowsza, t. 5, Lata 1939–1945*, Pułtusk 2018, s. 277–335; tenże, *Aktywność gospodarcza społeczności żydowskiej na Mazowszu Północnym od drugiej połowy XIX wieku do wybuchu drugiej wojny światowej*, [w:] L. Zygner (red.), *Żydzi na północnym Mazowszu (1815–1945)*, Ciechanów–Mława 2018, s. 9–34; tenże, *Die Ermordung der Juden im Regierungsbezirk Zichenau unter deutscher Herrschaft*, [w:] Ch. Henschel (red.), *Ostpreussens Kriegsbeute. Der Regierungsbezirk Zichenau 1939–1945*, Osnabrück 2021, s. 323–352; tenże, *Wokół dziejów społeczności żydowskiej Mazowsza Północnego podczas I wojny światowej 1914–1918*, [w:] I.E. Zielińska (red.), *Między edukacją a nauką. Memoriale liber ofiarowana Profesorowi Mirosławowi Krajewskiemu*, Dobrzyń 2021, s. 353–366.



*Dzieje społeczności żydowskiej powiatów Pultusk i Maków Mazowiecki* została nagrodzona w roku 1998 w konkursie im. Ben Guriona.

Publikacja *Społeczność żydowska Mazowsza w XIX–XX wieku* otrzymała w 2005 r. I nagrodę w konkursie na najlepszą książkę akademicką na XII Targach Książki Edukacyjnej „ATENA” w Warszawie oraz nagrodę Konferencji Rektorów Uczelni Niepaństwowych za najlepszą książkę akademicką<sup>45</sup>.

Nie stroni Profesor od tematyki I wojny światowej na Mazowszu<sup>46</sup> oraz zagadnień z historii najnowszej<sup>47</sup>. Bliskie są Jubilatowi kwestie biograficzne, chętnie

<sup>45</sup> A. Koseski, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń (1989–2016)*, [w:] A. Koseski, J. Szczepański (red.), *Dzieje Pultuska, t. II 1795–1989*, Pultusk 2017, s. 691.

<sup>46</sup> Tenże, *Wieś Mazowsza Północnego wobec kwestii odzyskania niepodległości w okresie I wojny światowej*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1998, nr 30, s. 45–58; tenże, *Droga Mazowsza Północnego do niepodległości w latach I wojny światowej*, „Rocznik Mazowiecki” 1998, t. 10, s. 21–41; tenże, *Działalność komitetów obywatelskich i rad opiekuńczych w powiecie ostrowskim podczas I wojny światowej*, [w:] M. Dajnowicz, A. Miodowski, T. Wesołowski (red.), *Społeczeństwo – Wojsko – Polityka. Księga Jubileuszowa Profesora Adama Dobrońskiego*, Białystok 2013, s. 241–253; tenże, *Społeczno-ekonomiczne aspekty pierwszego okresu I wojny światowej na Mazowszu Północnym (do lipca 1915 r.)*, „Rocznik Mazowiecki” 2014, t. 26, s. 107–120.

<sup>47</sup> Tenże, *Społeczeństwo powiatu pultuskiego w raportach władz partyjnych i administracyjnych*, [w:] K. Krajewski (red.), *Powiat Pultusk. Represje i opór przeciwko rządowi komunistycznemu w powiecie Pultusk po 1944 r.*, Warszawa 2008, s. 379–419; tenże, *Organizacje studenckie a władze PRL w latach 1980–1981 w świetle materiałów PZPR i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, [w:] A. Sochacka, P. Jusiak (red.), *Scentia nihil est quam veritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, Lublin 2014, s. 1021–1031; tenże, *Wokół rejestracji Niezależnego Zrzeszenia Studentów i Porozumienia Łódzkiego*, [w:] J. Gołota (red.), *Między*

podejmuje próbę nakreślenia biografii osób związanych z Mazowszem. Dotyczy to zarówno postaci historycznych<sup>48</sup>, jak i współczesnych<sup>49</sup>. Jest współautorem słownika biograficznego, prezentującego zasłużone postacie z historii Pułtusza<sup>50</sup>.

Próba przedstawienia sylwetki Jubilata byłaby niepełna bez zaprezentowania Jego dorobku jako wykładowcy. Praca na uczelniach to zarówno dzielenie się wiedzą ze studentami, jak i kształtowanie kolejnych pokoleń adeptów Klio. Zarażanie ich pasją badawczą, wprowadzanie w tajniki warsztatu historyka sprawia Profesowi ogromną satysfakcję. Wiedza, erudycja, umiejętność nawiązywania kontaktów i życzliwość wobec studentów powodują, że jest dla nich prawdziwym mistrzem inspirującym do podejmowania nowych wyzwań naukowych. Jest przewodnikiem po zawitych ścieżkach poszukiwań archiwalnych, chętnie dzieli się swoją wiedzą na temat źródeł do różnych tematów badawczych<sup>51</sup>.

---

*historię polityczną a historię społeczną, Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Skrzypkowi w siedemdziesięciolecie urodzin, Pułtusk–Olsztyn–Ostrołęka–Warszawa 2014, s. 448–464; tenże, Aktyw Związku Młodzieży Polskiej województwa warszawskiego w walce o Polskę komunistyczną (w świetle materiałów źródłowych Archiwum Akt Nowych), [w:] Vir Bonus, Warszawa 2015, s. 218–227; tenże, Polska emigracja polityczna wobec Polski Ludowej po zakończeniu II wojny światowej 1945–1950, [w:] W. Kozyra, I. Laszek-Surowiec, A.M. Zaręba (red.), Druga wojna światowa. Wybrane zagadnienia konfliktu międzynarodowego, Chełm 2015, s. 288–300; tenże, Wieś gościnna wobec systemu komunistycznego w latach 1945–1947, [w:] J. Gmitruk, A. Indraszczyk (red.), Historia i tradycje ruchu ludowego, t. 2, Oświata, prasa, sport, historia, Warszawa–Kielce 2016, s. 463–482; tenże, W pierwszej dekadzie Polski Ludowej 1945–1956, [w:] A. Koseski i J. Szczepański (red.), Dzieje Pułtusza, t. 2, 1795–1989, Pułtusk 2017, s. 367–423.*

<sup>48</sup> Tenże, *Syski Aleksander (1876–1945)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 46 (3), z. 190, Warszawa–Kraków 2009, s. 322–324; tenże, *Wybitny działacz Polonii amerykańskiej – Jan Franciszek Smulski – w walce o niepodległość*, [w:] A. Koseski, T. Skoczek, J. Załęczny (red.), *Bohaterowie drugiego planu w walce o niepodległość*, Warszawa–Pułtusk 2017, s. 13–33; tenże, *Adam Chętnik a emigracja zarobkowa z Kurpiowszczyzny na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] J. Gmitruk (red.), *Adam Chętnik – patriota, uczony, społecznik, polityk*, Warszawa 2017, s. 161–178; tenże, *Witold Ścibor-Rylski – działacz polonijny, Naczelnik Związku Sokolstwa Polskiego w Ameryce, legionista*, [w:] A. Koseski, T. Skoczek, J. Załęczny (red.), *W drugim szeregu. Bohaterowie walk o niepodległość*, Warszawa–Pułtusk 2019, s. 25–44.

<sup>49</sup> Tenże, *Józef Kazimiński – regionalista, historyk Mazowsza i Podlasia*, „Rocznik Mazowiecki” 2006, t. 18, s. 16–23; tenże, *Odszedł dr Tadeusz Kowalski – zasłużony badacz dziejów oświaty i życia kulturalnego Pułtusza*, „Pułtuszka Gazeta Powiatowa” 2021, nr 1, s. 3–4.

<sup>50</sup> T. Kowalski J. Młodyński, J. Szczepański, *Wpisani w historię Pułtusza: słownik biograficzny*, Pułtusk 2001; T. Kowalski J. Młodyński J. Szczepański, *Wpisani w historię Pułtusza: słownik biograficzny – suplement*, Pułtusk 2002.

<sup>51</sup> Np. J. Szczepański, *Źródła archiwalne do dziejów społeczności żydowskiej Mazowsza Północnego w XIX–XX w. (do 1929 r.)*, [w:] B. Woszczyński i V. Urbaniak (red.), *Źródła archiwalne do dziejów Żydów w Polsce*, Warszawa 2001, s. 407–427; A. Koseski, J. Szczepański (red.), *Pułtusk w XIX–XX wieku. Materiały źródłowe 1795–1956*, Pułtusk 2003; J. Szczepański, *Rosjanie na Mazowszu północno-wschodnim w XIX i na początku XX wieku. Stan badań, postulaty badawcze, materiały źródłowe do dziejów społeczności rosyjskiej*, [w:] M. Gnatowski (red.), *Rosjanie na północno-wschodnim Mazowszu w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, Łomża 2009, s. 11–20; tenże, *Źródła do dziejów Mazowsza w okresie porozbiorowym*, [w:] J. Szczepański (red.), *Dzieje Mazowsza. Lata 1795–1918*, t. 3, Pułtusk 2012, s. 11–25; tenże, *W jakich archiwach prowadzić kwerendę? Źródła archiwalne do dziejów Mazowsza Północnego w okresie porozbiorowym i latach II RP (1795–1939)*, [w:] V. Urbaniak (red.), *Educare necesse est... Rzeczpospolita małych ojczyzn. Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, Warszawa 2021, s. 277–298.



Fot. Prof. J. Szczepański na konferencji „Materialne i niematerialne dziedzictwo Mazowsza”, Pułtusk 2021

w skład zespołu reakcyjnego, któremu przewodził Henryk Samsonowicz. Jubilat był redaktorem tomów III i IV serii *Dzieje Mazowsza*<sup>55</sup> oraz współautorem pozostałych tomów syntezy historii mazowieckiego regionu. Jako następcą prof. Aleksandra Gieysztor i prof. Henryka Samsonowicza został redaktorem naczelnym wydawanego od 2000 r. periodyku „Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu” (tomy VI–X).

Profesor jest promotorem ponad 500 prac licencjackich, magisterskich i podyplomowych. Jest promotorem 24 i recenzentem 33 rozpraw doktorskich, broniących w UMCS w Lublinie<sup>52</sup>, Akademii Humanistycznej w Pułtusku, jak również w innych ośrodkach akademickich na terenie całego kraju. Jest członkiem komisji oceniającej osiągnięcia naukowe osób ubiegających się o stopień doktora habilitowanego oraz autorem ocen w przewodach dotyczących awansów profesorskich<sup>53</sup>.

Jubilat znany jest z ogromnego zaangażowania w organizację konferencji naukowych o zasięgu regionalnym, krajowym i międzynarodowym. W tym zakresie współpracuje z wieloma instytucjami, w tym z muzeami. Jest redaktorem naukowym licznych publikacji pokonferencyjnych<sup>54</sup>.

Profesor zaangażował się w wydanie przez WSH kilkutomowej edycji *Dziejów Mazowsza*. Wraz z Janem Dziegielewskim i Adamem Koseskim wszedł

<sup>52</sup> Autorka może z nieukrywana dumą podkreślić, że należy do grona doktorantów Jubilata. Obroniła doktorat w 2008 r. na UMCS i była drugim w kolejności doktorem, a pierwszą kobietą w gronie doktorów wypromowanych przez Profesora Janusza Szczepańskiego.

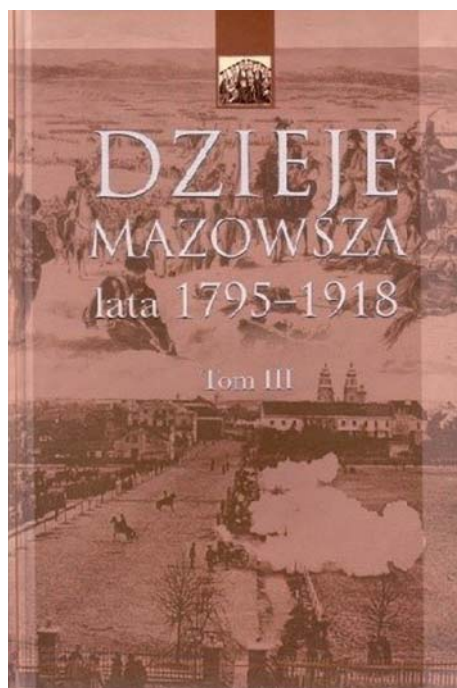
<sup>53</sup> Pelen wykaz osiągnięć dydaktycznych Profesora oraz zestawienie Jego publikacji opracowane przez M. Milewską zob.: J. Załączny, M. Milewska (red.), *SAPERE AUSO Księga jubileuszowa Profesora Janusza Szczepańskiego*, Pułtusk 2022, s. 73–78.

<sup>54</sup> Np.: *Miasta Mazowsza w XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia społeczno-gospodarcze i kulturowe (do 1939 r.)*, J. Szczepański, R. Turkowski (red.), Pułtusk–Warszawa 2013; A. Koseski, R. Lolo, J. Szczepański (red.), *Swoi i obcy na Mazowszu północnym w minionym tysiącleciu*, Pułtusk 2016; A. Koseski, J. Szczepański (red.), *Spółczesność Mazowsza wobec wydarzeń I wojny światowej*, Pułtusk 2017; A. Koseski, J. Szczepański (red.), *Mazowsza Północnego drogi do niepodległości*, Pułtusk 2019.

<sup>55</sup> J. Szczepański (red.), *Dzieje Mazowsza, t. III (1795–1918)*, Pułtusk 2012; J. Szczepański (red.), *Dzieje Mazowsza, t. IV (1918–1939)*, Pułtusk 2010.

Profesor Janusz Szczepański jest związany z wieloma czasopismami naukowymi. Nie tylko publikuje na ich łamach swoje teksty, ale angażuje się w ich wydawanie. Był sekretarzem i członkiem redakcji „Rocznika Mazowieckiego”, jest członkiem Rady Naukowej kwartalnika „Niepodległość i Pamięć” oraz „Studiów Mazowieckich” (tam był także redaktorem naczelnym).

Jest członkiem Zarządu Mazowieckiego Towarzystwa Naukowego, należy do Ciechanowskiego Towarzystwa Naukowego<sup>56</sup>, Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika. Aktywnie działa w Towarzystwie Naukowym Płockim (publikując w „Roczniku TNP”<sup>57</sup>), co zostało nagrodzone dyplomem uznania za pracę społeczną na rzecz organizacji i popularyzowanie wiedzy o Mazowszu, wręczonym podczas uroczystości 200. rocznicy TNP w roku 2020. Jest członkiem Instytutu Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Świadectwem Jego związków z tematyką polonijną jest członkostwo w Światowej Radzie Badań nad Polsnią.



Profesor współpracuje z muzeami, jest związany – przede wszystkim przez podejmowaną tematykę badawczą – z Muzeum Niepodległości i Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie, z Muzeum Mazowieckim w Płocku oraz, co zrozumiałe, z wieloma muzeami regionalnymi (był członkiem Rady Muzeum w Pułtuskach). Pracownikom muzeów służy swoją wiedzą w przygotowywaniu scenariuszy wystaw oraz opracowywaniu zbiorów. Wspierał Radę Programową Muzeum Historii Harcerstwa Polskiego w Warszawie oraz Radę Programową Ośrodka Studiów Epoki Napoleońskiej w Pułtuskach. Recenzuje wydawane przez muzea, archiwa i towarzystwa regionalne publikacje<sup>58</sup>.

Dorobek Jubilata spotyka się z uznaniem innych badaczy, doceniają Jego publikacje jurorzy konkursów. Poza wspomnianymi już wcześniej konkursami książki

<sup>56</sup> Z. Ptasiwicz, *Słowo o społecznej działalności naukowej zrodzonej z idei regionalizmu*, „Studia Mazowieckie” 2000, nr 1–2, s. 102.

<sup>57</sup> J. Szczepański, *Stan sanitarny miast i wsi powiatu płockiego w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2014, nr VI, s. 168–185.

<sup>58</sup> M.in.: publikacje Muzeum Niepodległości w Warszawie: album *Bitwa Warszawska 1920. Dzieła sztuki – fotografie – odezwy*, Warszawa 2020; *Dziedzictwo i pamięć Września 1939 na Mazowszu*, T. Skoczek (red.), Warszawa 2013; J.E. Szczepański, *Peowiaczy i ich losy (Jabłonna, Chotomów, Krubin, Wieliszew)*, T. Skoczek, J. Załęczny (red.), Warszawa 2020; publikacja Archiwum Państwowego w Płocku: *Księgi obrad Rady Miejskiej Miasta Płocka*, t. 1–5, zebrał i przygotował P. Gryszpanowicz, Płock 2021.



Profesora były wielokrotnie nagradzane (1993, 1995, 1997) w konkursach na najlepsze masoviana, organizowanych przez Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych w Warszawie. W roku 2000 Jubilat otrzymał nagrodę im. Jerzego Łojka, przyznawaną za prace historyczne poruszające tematy dotąd pomijane lub przedstawiane w sposób zafałszowany, za książkę *Społeczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim w 1920 roku*.

Za swoją pracę naukową oraz dydaktyczną otrzymał Profesor Janusz Szczepański liczne medale i odznaczenia. Jubilata uhonorowały władze województwa płockiego („Za zasługi dla województwa płockiego” w 1987) i województwa ciechanowskiego (1995) oraz władze i społeczność Pułtuska (Medal „Za zasługi dla Miasta Pułtuska”

w 2019). Otrzymał odznakę honorową Towarzystwa „Polonia” (1989), Odznakę Honorową Ministra Edukacji Narodowej za zasługi dla oświaty (1996), Nagrodę Marszałka Województwa Mazowieckiego za badania nad dziejami Mazowsza (1999), Nagrodę Marszałka Województwa Mazowieckiego „Pro Masovia” za działalność naukową i społeczną (2001 i 2013), Medal Komisji Edukacji Narodowej za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania (1998), Medal Zygmunta Glogera za wszechstronne badania naukowe nad dziejami Mazowsza, popularyzowanie ich wyników i inspirowanie młodego pokolenia do badań (2016). W roku 1993 Prezydent RP Lech Wałęsa uhonorował Profesora Złotym Krzyżem Zasługi.

## To, co najważniejsze, czyli rodzina

W życiu każdego człowieka bezcennym skarbem jest rodzina, bez jej wsparcia nie można realizować się w działalności zawodowej, a szczególnie w pracy naukowej. Równie ważne są wartości wyniesione z wychowania domowego, które kształtują ludzi na całe życie. Z rodzinnego domu wyniósł Jubilat szacunek dla ludzi, rodzice wpoili Synowi głęboki patriotyzm oraz oddanie ojczyźnie. To zażyło na całym życiu Profesora.

W dorosłym życiu zawsze może liczyć na wsparcie żony Danuty. Państwo Szczepańscy już ponad 50 lat razem krocą przez życie. W 2020 r. zostali uhonorowani przez Prezydenta Andrzeja Dudę Medalem za Długoletnie Pożycie Małżeńskie. Żona cierpliwie pomaga, a przede wszystkim wyręcza Profesora i po-





Fot. Prof. J. Szczepański podczas wręczenia medalu „Zasłużony dla Pułtuska”

zwała skupić się na pracy naukowej. Z wykształcenia nauczycielka zawsze służyła wsparciem w pisaniu, jest też pierwszym czytelnikiem wstępnej wersji opracowań Jubilat.

Powodem ojcowskiej dumy jest jedyny syn Damian, doktor nauk prawnych, radca prawny, adwokat, adiunkt w Akademii Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie. Wraz z żoną Moniką i synami: Jakubem i Wojciechem tworzą rodzinę, z której dumny jest Jubilat.

## Zamiast podsumowania

Profesor Janusz Szczepański imponuje wszystkim swoją wiedzą, pracowitością, oddaniem nauce, ale przede wszystkim skromnością i życzliwością wobec otoczenia. Odnosi się z ogromnym szacunkiem do innych, a zabieganie o ich upamiętnienie uważa za swój obowiązek. Z zaangażowaniem przypomina dorobek byłych rektorów pułtuskiej Alma Mater, poświęcając im wiele tekstów<sup>59</sup>.

Poza pracowitością podziw otoczenia budzi dyscyplina wewnętrzna i systematyczność działań Jubilat. Nawet na emeryturze nie zwolnił tempa pracy, wciąż jest aktywny, oddany działalności naukowej, zawsze gotowy do udzielenia pomocy i wsparcia. Zawsze otoczony gronem swoich uczniów, dla których jest mistrzem i niekwestionowanym autorytetem. Mistrzem, który wskazuje drogę w życiu naukowym, potrafi być przewodnikiem, ale przede wszystkim prawdziwym przyjacielem.

## BIBLIOGRAFIA<sup>60</sup>

- Gadomski S., *Inicjatywy naukowe regionalistów pułtuskich w latach 1985–1995*, [w:] A. Gieysztor (red.), *Pułtusk. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. III, Warszawa–Pułtusk 1997.
- Kazimierski J., *Powstanie modelowego archiwum w Pułtusku*, [w:] J. Szczepański, *Archiwum Państwowe w Pułtusku. Zarys dziejów 1973–1989*, Warszawa–Pułtusk 1998.
- Koseski A., *Profesor Janusz Szczepański. Sylwetka naukowa i zawodowa*, [w:] A. Koseski, R. Turkowski (red.), *Polska – Mazowsze. Dzieje polityczno-militarne, gospodarka i kultura. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Szczepańskiemu w 65. rocznicę urodzin i 40-lecie pracy naukowej*, Pułtusk 2013.
- Koseski A., *Kalendarium ważniejszych wydarzeń (1989–2016)*, [w:] A. Koseski, J. Szczepański (red.), *Dzieje Pułtuska, t. II 1795–1989*, Pułtusk 2017.

<sup>59</sup> J. Szczepański, *Profesor Aleksander Gieysztor (1916–1999) i jego związki z Pułtuskim*, [w:] H. Samsonowicz (red.), *Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 4, Pułtusk 2000, s. 241–248; tenże, *Pułtuskie początki*, [w:] D. Wąsik-Pasik (red.), *Andrzej Bartnicki – pierwszy rektor Pułtuskiej Almae Matris 1994–2004*, Warszawa 2009, s. 189–222; tenże, *Profesor Adam Koseski – organizatorem badań nad dziejami Mazowsza oraz popularyzatorem historii regionu*, [w:] R. Lolo (red.), *Adam Koseski. Myśl, Działanie, Dziedzictwo*, Warszawa 2022, s. 87–105.

<sup>60</sup> Nie uwzględniono tu przywołanych w przypisach publikacji autorstwa, współautorstwa czy pod redakcją Profesora Janusza Szczepańskiego.

Profesor Janusz Szczepański, historyk wojny 1920 roku, badacz dziejów Mazowsza...

Ptasiewicz Z., *Słowo o społecznej działalności naukowej zrodzonej z idei regionalizmu*, „Studia Mazowieckie” 2000, nr 1–2.

Smolak L., *Subtelność w drodze do prawdy historycznej*, [http://archiwum.otwock.pl/gazeta/11\\_00/listo\\_29.htm](http://archiwum.otwock.pl/gazeta/11_00/listo_29.htm).

Załączny J., Milewska M. (red.), *SAPERE AUSO Księga jubileuszowa Profesora Janusza Szczepańskiego*, Pułtusk 2022.

### **Professor Janusz Szczepański: A Historian of the War of 1920, Researcher of the History of Mazovia, Master and Guide of Klio Students**

The figure of Professor Janusz Szczepański plays an important role in the academic community of historians of the 20th century and researchers of the history of Mazovia. His insightful research made it possible to analyze the causes, course, and effects of the war of 1920 and contributed to the dissemination of knowledge about it. The Professor's publications are extremely important to learning about the history of Mazovia, reconstructing the past of Mazovian cities and their communities. Professor Szczepański is a respected lecturer, a master for a large group of historians. He impresses with his knowledge, diligence, as well as modesty and kindness. This is worth mentioning not only on the occasion of his jubilee.

**Keywords:** Professor Janusz Szczepański, historian, archivist, lecturer, regionalism, Mazovia, the war of 1920